

ROD

VERONIKA VEREŠOVÁ
MARTINA BUCKOVÁ EDS.

DRAKA

Mýtus a symbol vo svetových kultúrach

OBSAH

Úvod

PREČO ĽUDIA POTREBUJÚ DRAKY?

Veronika Verešová

9

Kapitola 1

TÁPANIE V TEMNOTE – HĽADANIE DRAKOV V PRAVERU

Pavol Jelínek

17

Kapitola 2

**DRAKY A DRAKOBIJCI STAROVEKEJ MEZOPOTÁMIE
A VÝCHODNÉHO STREDOMORIA**

Veronika Verešová

41

Kapitola 3

**STAROVEKÝ EGÝPT – OD PÚŠTNÝCH GRÝFOV
PO PODSVETNÝCH HADÍCH DÉMONOV**

Veronika Verešová

71

Kapitola 4
DRAKY A HADY V ANTICKEJ MYTOLÓGII

Katarína Karabová

89

Kapitola 5
DRAKY V STREDOVEKEJ EURÓPE

Evina Stein

115

Kapitola 6
DRAKY A GRUFY CHRÁNILI KELTSKÝCH BOJOVNÍKOV

Branislav Kovár – Lucia Benediková

149

Kapitola 7
**VIŠAPY ARMÉNSKEJ VYSOČINY A DRAKY
KAUKAZSKÝCH NÁRODOV**

Beáta Čierniková

167

Kapitola 8
DRAKY A ARABSKÝ SVET

Katarína Bešková

189

Kapitola 9

OD SYMBOLU CHAOSU PO OCHRANCU MÚDROSTI –
HADY A DRAKY INDICKÝCH MÝTOV

Anna Rácová

209

Kapitola 10

NA ROZHRAŇÍ MÝTU A REALITY: PÔVOD, VÝZNAM
A PREMENY ČÍNSKEHO DRAKA

Daniela Zhang

227

Kapitola 11

JAPONSKÉ DRAKY A DRAČIE BOŽSTVÁ

Akiko Komura – František Paulovič

247

Kapitola 12

POCHOVÁVAJTE PREDKOV DO „DRAKA“, NIE DO „HORY“:
DRAK A DRAČIE BYTOSTI NA KÓREJSKOM POLOSTROVE

Zuzana Hritzová

269

Kapitola 13
POLYNÉZSKE MÝTICKÉ DRAKY

Martina Bucková

301

Kapitola 14
DÚHOVÉ HADY – MÝTICKÉ BYTOSTI
AUSTRÁLSKEJ MYTOLÓGIE

Martina Bucková

321

Kapitola 15
DRAKY STAREJ MEZOAMERIKY: OD STARÝCH OLMÉKOV
PO SÚČASNÝCH LACANDÓNCOV

Milan Kováč

345

Poznámky

370

Pramene a literatúra

390

Autorky a autori

420

Úvod

PREČO ĽUDIA POTREBUJÚ DRAKY?

Veronika Verešová

Ked' sa povie „drak“, každému sa v hlave vynorí obraz silnej a nebezpečnej fantastickej bytosti. No hoci ide o jednu a tú istú bytosť, predstavy o nej má každý trochu odlišné. Pre niekoho je to jašter, inde skôr had alebo ryba; niekedy obrovský, inokedy menší, s jednou či viacerými hlavami, s veľkými alebo drobnými krídlami, dlhým či krátkym krkom. Môže mať uši, rohy, ostne rozličných tvarov, hrozné zuby – a jeho telo môže byť tmavé alebo, naopak, žiarivo farebné. V stredoeurópskom priestore je to najčastejšie drak z nejakej miestnej alebo celosvetovo známej rozprávky pre deti alebo z „rozprávky pre dospelých“ vo forme rôznych fantasticko-dobrodružných románov, seriálov a filmov. Pre obyvateľov iných, najmä východoázijských častí sveta, však draky nie sú len vymyslené fantastické príšery. Predstavujú dôležité kultúrne symboly, ktoré súvisia nielen s náboženskými predstavami, nejakou filozofiou a mocenskou ideológiou, ale doslova s každodenným životom.

Dôležité je si uvedomiť, že každý na Zemi si vie draka alebo príbuznú bytosť predstaviť a v každom jazyku existuje výraz pre draka alebo jeho obdobu, ktorá spája prvky plaza, ryby, dravého vtáka či leva. Tento fakt je zarážajúci, keďže ide o bytosť, ktorá v skutočnosti neexistuje. Draky pozná každý a stretáva sa s nimi po celý život. Ich nespočetné vyobrazenia nás od detstva sprevádzajú v knihách a televízii, vo forme hračiek, obrazov či sôch. Možno ich máme vyobrazených niekde priamo vo svojom byte, možno na taške či oblečení alebo dokonca

priamo na tele vo forme tetovania. Väčšina ľudí si to neuvedomuje, ale draky sú skrátka všade okolo nás.

Prečo práve draky? Za ich dnešnou popularitou v posledných desaťročiach stoja jednoznačne dobrodružné romány, ktoré boli úspešne sfilmované, ako napríklad „znovuobjavený“ *Hobbit* od J. R. R. Tolkiena (1937), knižné série *Pieseň ľadu a ohňa* od G. R. R. Martina (1996), *Harry Potter* od J. K. Rowlingovej (1997), *Eragon* od Ch. Paoliniho (2002) až po *Ako si vycvičiť draka* od C. Cowellovej (2003). Popularitu týchto dychberúcich príbehov umocnil akiste filmový priemysel so skvelými grafikami, ktoré neskutočným spôsobom oživujú naše predstavy, ba niekedy ich až prekonávajú. Draky boli populárne, samozrejme, už dávno predtým a sporadicky sa v rôznych formách objavovali najmä v rozprávkových príbehoch, dobrodružných filmoch či dokonca v stolových a neskôr počítačových hrách (*Nekonečný príbeh*, *Mulan*, *Dračie srdce*, *Dungeons and Dragons*). Až tento dračí boom na prelome 20. a 21. storočia však spôsobil nevídaný záujem o dračie bytosti ako také, o ich viac či menej dávnejších predchodcov, o ich pôvod a význam.

Či je to Tolkienov Smaug, Martinov Viserion a Drogon alebo Rowlingovej Uhorský chvostorožec a Nórsky ostnáč, draky v týchto napínavých príbehoch sú si navzájom veľmi podobné. Vyzerajú ako viac-menej konzistentné okrídlené jaštery či hady s vtáčimi pazúrmí. Obývajú tajomné jaskyne, podzemné kráľovstvá či močiare, chrliť oheň, strážia poklady, unášajú princezné alebo inak ohrozujú bežných smrteľníkov. Väčšinou tu vystupujú ako neovládateľné krvilačné príšery, ktoré treba poraziť. Niekedy však býva vykreslený aj ich charakter, sú schopné citov a vzťahov a keď ich človek ovládne, dokonca mu slúžia – najčastejšie ako dopravný prostriedok a zbraň hromadného ničenia, niekedy však aj ako verní ochrancovia.

Ich podoba a charakter v menovaných celosvetovo populárnych bestselleroch vychádzajú zo staršej, väčšinou stredovekej, najmä však teda európskej tradície. Zásľuhu má na tom určite fakt, že ich autori sú anglo-amerického pôvodu a často skvelí znalci klasickej a európskej stredovekej literatúry a dejín. Priamych predchodcov týchto „moderných“ drakov totiž nachádzame v spisoch a umeleckých dielach od antiky do raného novoveku. Z biblickej tradície, kde dračiu prišeru ako symbol chaosu, neznalosti a pohanstva poráža sám Pánboh, prešli príbehy o jej porážke do životopisov prvých mučeníkov a svätcov,

ktorí týmto spôsobom bránili vieru a svetový poriadok (pozri kapitola 5). Táto úloha postupne prešla na udatných rytierov od Tristana k Lancelotovi, ktorí opätovne inšpirovali vykresľovanie svätcov, akým bol práve prípad azda najslávnejšieho drakobijcu – svätého Juraja. Od rytierov bol len krôčik k panovníkom na čele s legendárnym Béo-wulfom, ktorí svojou udatnosťou a schopnosťou zabiť draka jednak získavajú panovnícku pozíciu, jednak legitimizujú svoj nárok na vládu a moc. Ludovejšie verzie týchto vznešených príbehov nachádzame v mnohých lokálnych rozprávkach, čoho krásnym príkladom sú aj nám veľmi dobre známe príbehy o Lomidrevovi či Bajajovi. Európska stredoveká tradícia však siaha oveľa hlbšie, nielen do antiky, ale až do čias doby bronzovej v oblasti Mezopotámie a východného Stredomoria (pozri kapitola 2).

Ešte pozoruhodnejší je fakt, že draky nachádzame od najstarších období ľudských dejín aj v oblastiach, ktoré touto tradíciou dlho zasiahnuté neboli – napríklad Čína, India, Oceánia či stredná Amerika. S výnimkou Číny a južnej Ázie sa miestne draky vo svetovej popkultúre veľmi často neobjavujú, azda okrem rozprávok ako *Mulan* alebo *Raya a posledný drak* z produkcie Disney. A to aj napriek tomu, že v krajinách svojho pôvodu hrajú v každodennom živote oveľa významnejšiu rolu ako draky na starom kontinente. Súvisí to čiastočne s ich odlišným charakterom. Na rozdiel od väčšiny sveta sú draky v Číne vnímané pozitívne, a teda sú zárukou šťastia a prosperity, motív drakobijcov úplne chýba. Podoba drakov je trochu odlišná, pretože majú črty tváre ťavy, jeleňa či kravy a nebývajú okridlené. Podobné, a predsa odlišné draky nachádzame v Mezoamerike – operené hady bez krídel, niekedy dokonca spojené s miestnymi jedovatými stonožkami. V Polynézii zase môžu mať draky dokonca podobu ryby, nechrlia oheň, ale podobne ako ich európske náprotivky často unášajú ženy a bývajú porazené nejakým hrdinom. Ako vidíme, v týchto kultúrnych regiónoch sú už predstavy o drakoch značne rozdielne. Množstvo podobností však nenecháva nikoho na pochybách o ich vzájomnej príbuznosti.

V nasledujúcich kapitolách sa vydáme na pomyselnú cestu okolo sveta, aby sme čitateľovi priblížili predstavy o týchto bytostiach, ako aj trochu objasnili záhadu toho, ako a prečo fenomén dračích bytostí vznikol a aké súvislosti priniesol. V čom boli draky podobné a v čom odlišné? A čo to vypovedá o ľuďoch, ktorí ich vymysleli, respektíve v ne verili? Táto kniha vznikla ako rozšírená verzia projektu výskumu

drakov a dračích bytostí na starovekom Blízkom východe, v Číne a Oceánii.¹ Pri tomto projekte sme si uvedomili, aké podobnosti a odlišnosti vládli a vládnu v predstavách o drakoch po celom svete a rozhodli sme sa tento „rod draka“ preskúmať s pomocou ďalších odborníkov aj v iných častiach sveta. Je to práve exkurzia do týchto vzdialených, dávnych či moderných svetových kultúr, ktorá nám často pomáha pochopiť svet okolo nás.

Napriek tomu, že v posledných rokoch vyšlo hneď niekoľko kníh o drakoch, prevažne v anglickom jazyku,² väčšinou je ich náplňou len určitý aspekt tejto témy alebo sa príliš koncentrujú práve na „západnú“ tradíciu, a teda len časť sveta aj tohto fenoménu. Hoci sa ani nám nepodarilo pokryť všetky oblasti, prinášame výber tých, ktorým sa venujú slovenskí bádatelia a zverejňujú tak výsledky svojho vlastného výskumu. Mnohé z týchto informácií, vedomostí a pozorovaní neboli doteraz nikde v tejto forme prezentované.

Čo teda hovoria tieto vedomosti? Azda najfascinujúcejšie je, že dračie bytosti, a teda predstavy o nich, sprevádzali ľudstvo od počiatku. Už na ich prvých vyobrazeniach od našich predkov v praveku ide o fantastické bytosti – hoci ide predovšetkým o hady, avšak neprirodzených rozmerov – a teda nie o obyčajné zvieratá (pozri kapitola 1). Vzhľadom na to, že nešlo o oficiálnu prezentáciu, ktorá by mala osloviť veľký počet pozorovateľov, ich vyobrazenia mali slúžiť skôr jednotlivcom a skupinám na magické (?) účely. Je však veľmi pravdepodobné, že už tieto prvé vyobrazenia odrážajú existenciu prvých mýtov.

Prvé jasne identifikovateľné dračie bytosti, respektíve gryfy, sa (pravdepodobne) nezávisle od seba objavujú v Mezopotámii/Iráne (Urucké obdobie) a v Číne (napr. obdobie dynastie Hongshan). Počas storočí a tisícročí sa tieto motívy – mytologické či ikonografické – šíрили, respektíve sa rôzne kultúry navzájom ovplyvňovali, čo môžeme sledovať niekde viac, niekde menej. Kanonizácia vzhľadu a spôsobu zobrazovania týchto bytostí bola už výsledkom oficiálnej propagandy – či už tej náboženskej alebo svetskej. Kým v niektorých oblastiach boli draky často zobrazované, inde sú zachované len ich opisy v ľudových mýtoch a legendách, čo súvisí so stupňom spoločenskej hierarchie daného spoločenstva a miery využívania obrazových médií na získanie a udržiavanie moci. Nezávisle od týchto vetiev vznikali samostatné druhy príbuzných bytostí v rôznych častiach Afriky, Ameriky, Oceánie či v Austrálii. Vzhľadom na chýbajúce písomné aj obrazové

Kapitola 2

DRAKY A DRAKOBIJCI STAROVEKEJ MEZOPOTÁMIE A VÝCHODNÉHO STREDOMORIA

Veronika Verešová

Je až neuveriteľné, že podoby mnohých drakov, ako ich dnes poznáme, nachádzame už v starovekej Mezopotámii. Zdá sa, že kolíska civilizácie na starovekom Blízkom východe bola aj kolískou a doslova rodiskom jednej z najstarších vetiev rodiny drakov a dračích bytostí. Drak s hadou hlavou a krkom, s telom leva a vtáčimi pazúrami vystupuje ako jedna z najmocnejších bytostí ochraňujúcich mesto po boku leva na ikonickej Ištarinej bráne z Babylonu, ktorej originál je dnes jedným z klenotov berlínskych múzeí. No tento mýtický strážca nie je jediný svojho druhu. Predchádzali mu desiví hadí démoni, elegantné gryfy aj rôzne iné dračie postavy.

Takéto fantastické bytosti sa objavovali po celé tisícročia – od 4. až do 1. tisícročia pred n. l. – a to naprieč celým Blízkym východom: od Iránu cez Mezopotámiu, Anatóliu, Syropalestínu až po egejskú oblasť. Neboli to len fantastické bytosti z rôznych mýtov. Často mali hlboký náboženský, politický či dokonca propagandistický význam. Ich úlohou bolo ochraňovať, naháňať

Kapitola 5

DRAKY V STREDOVEKEJ EURÓPE

Evina Stein

Draky, baziliškovia, gigantické hady či rôzne príšery s hadími črtami patrili k základnej zostave stredovekého kresťanského bájoslovيا. Stredovekí ľudia si v niektorých prípadoch boli dobre vedomí, že draky sú fantastické bytosti alebo alegória kozmického usporiadania sveta. V iných prípadoch však považovali tieto bytosti, podobne ako slony alebo krokodíly, za skutočných, hoci exotických zástupcov prírodného sveta.

Ich predstavy o drakoch vychádzali z troch hlavných prúdov, s ktorými sa zoznámime na nasledujúcich stranách. Prvým z nich bola žido-kresťanská tradícia o drakoch (s prímесou starších predstáv vychádzajúcich z blízkovýchodnej mytológie) reprezentovaná Bibliou a jej príbuznými textami. Svojím jazykom a alegorickým ponímaním sveta tieto pramene stáli na počiatku kresťanských legend o svätcoch zápasiacich s drakmi, z ktorých najslávnejším je svätý Juraj. Druhým prameňom stredovekej predstavivosti boli pôvodné tradície o drakoch pochádzajúce z predkresťanských kultúr Európy, predovšetkým germánskej a keltskej. Mnohé z takýchto tradičných mýtov o drakoch prežili

v pokresťančenej podobe v stredovekej hrdinskej poézii a rytierskych románoch, napríklad v staroanglickom *Béowulfovi* a príbehoch o kráľovi Artušovi. Tretím prameňom pre stredoveké európske predstavy o drakoch bola grécko-rímska tradícia. Tú reprezentovali vzdelané texty antických učencov opisujúce podivuhodné bytosti obývajúce vzdialené končiny sveta. Z tohto prameňa čerpali stredovekí encyklopedisti a autori takzvaných beštiárov nadväzujúci na antickú vzdelanosť.

Motívy z týchto troch tradícií sa v stredovekej Európe miešali a vytvárali nové formy a naratívy, s ktorými sa nestretneme v žiadnej z východných kultúr. Sú produktom typickej stredovekej vynaliezavosti a predstavivosti. Stredovekí vzdelanci vynikali svojou dychtivosťou zlúčiť poznanie antických autorov s autoritou Biblie a hľadať prienik medzi rôznymi učenými tradíciami, ktorý by viedol k harmonizovanému pohľadu na kozmos. Bežní stredovekí ľudia sa zasa s veľkou ľahkosťou pohybovali medzi svetom zdedených predkresťanských príbehov a kresťanskej zbožnosti. Výsledkom takéhoto miesenia boli napríklad aj draky objavujúce sa v tradičných ľudových povestiach alebo také, čo sa stali súčasťou mestských karnevalov počas vrcholného stredoveku.¹⁹⁸

Draky v Biblii a kresťanskej legendistike

Kresťanský Starý a Nový zákon nie sú práve tými typmi textov, ktoré by sa hemžili bájnymi bytosťami. Napriek tomu v hebrejskom Starom zákone vystupujú príšery, označené výrazmi *tannín*, *lívjátán* a *rahab*, dokopy dvadsaťosemkrát.¹⁹⁹ Už pred vznikom kresťanstva boli tieto slová chápané ako odkazujúce na morské i pozemné draky, ako to dokladá fakt, že v 2. storočí pred n. l. boli preložené do gréčtiny slovami *drakon* a *kétos*. Aj latinský preklad Biblie, Vulgata, používa pre tieto výrazy slovo *draco*. Kresťania sa teda úvahám o drakoch nemohli vyhnúť, no samotná rôznorodosť biblického textu im sťažovala možnosť nájsť jednoznačný výklad použiteľný pre všetky takéto zmienky.